

■■■ TOMÁN LÁSZLÓ ■

Tomán László (Újvidék, 1930. május 16. – Újvidék, 2008. június 14.) kritikus, szerkesztő, pedagógus. A Tanárképző Főiskola magyar–szerb szakának befejezése után 1950–1951-ben Palánkán, 1953–1955-ben Verbászon, 1955–1961-ig Újvidéken általános iskolai tanár. 1961-től 1991. évi nyugdíjba vonulásáig a Forum Könyvkiadó szerkesztője. 2001-től 2003-ig *Az Aracs* folyóirat szerkesztőbizottságának a tagja. 1987-ben Szenteleky-díjjal tüntették ki.

Önálló kötetei: *Múltunk, jelenünk... Lesz-e jövőnk?* (2000); *A bűnös irodalompolitikától az irodalom bűneiig* (2001); *A legtökéletesebb zár títka* (2002); *Erről van szó* (2003); *Köd és tűz* (2004).

Az interjú 1985. január 20-án készült Újvidéken. Részlete elhangzott az Újvidéki Rádió *Együtt* című műsorában 1985. február 4-én.

■■■ PORTRÉ ■

Tomán László értelmiségi családban született. Apja, Tomán Sándor, az újvidéki magyarság napilapjának felelős szerkesztője és egyik tulajdonosa volt. Huszonhat évesen, 1924-ben került az akkor még *Délbácska* című lap élére, amely 1920 decemberében indult az újvidéki magyarság összefogásával. A lap 1929-ben, a diktatúra bevezetésekor változtatta nevét *Reggeli Újságra*, amikor el kellett törölni minden olyan hivatalos nevet, amely az egykori osztrák–magyar állam emlékét hordozta. Az újságírói tevékenység a két világháború közötti Jugoszláviában sem volt kockázatmentes, a magyar lapokra nehezedő nyomás során nemcsak pénzbírsággal sújtották többször a lapot, hanem 1928-ban vezetője négy hónapot is eltöltött az újvidéki ügyészség fogházában.¹ Az igazi megpróbáltatás azonban 1944-ben várta, amikor a partizánok bevonultak Újvidékre. A lap másik tulajdonosát és főszerkesztőjét, Andrée Dezsőt 1944. december 29-én halálra ítélték, és még aznap kivégezték. Tomán Sándor ezekben a napokban rejtékelyébe húzódott, de nem esett bántódása később sem: 1990-ben halt meg, 92 éves korában.

Fia, Tomán László tehát már a családban megszerezte a közéleti és politikai harcokkal kapcsolatos első tapasztalatokat. 1950-ben végzett az újvidéki Tanárképző Főiskolán magyar–szerb szakon, és ő is a fiatalok *Hídjában* debütált. A folyóirat 1950. áprilisi számában Debreczeni József költészetéről közölt egy dicsérő hangú ismertetőt, de az egyik vers kapcsán azért csak megjegyezte:

„Kifogásoljuk, hogy a költőibb szavakkal kifejezhető jövővárás, a munkásság felszabadításába vetett reményét Debreczeni itt két szürke, hétköznapi nyelven írt, akár újságcikk végén is olvasható sorral mondta el. Az ilyent kerülni kell, hisz ha minőségi megvalósításra törekedünk, frázissal nem érhetünk el semmilyen eredményt sem.”²

Aztán Debreczeni szerelmi költészetéről írva kijelentette:

„A Debreczeni verseiben jelentkező szerelem nem kispolgári szerelem”...³

¹ Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz.*3. Újvidék, 2003, Forum, 243.

² Tomán László: Debreczeni József verseiről. *Híd*, 1950. 4. 266.

³ Tomán László: Debreczeni József verseiről. *Híd*, 1950. 4. 268.

Majd egy többértelmű versbéli utalással kapcsolatban szükségessé látta megjegyezni: „Ha nem tévedek, a költő itt a Sorsra gondolt, melyben ő talán még hisz. Meg kell jegyeznem, hogy ezt a verset 1945-ben írta. Nem akarok a Sorsról vitázni, mert valószínűnek tartom, hogy Debreczeni azóta megváltoztatta véleményét...”⁴

Milyen eredményt is akarunk a verssel elérni? Milyen is az a kispolgári szerelem? Miért is nem lehet a Sorsról vitázni? Szóval, a húszéves Tomán Lászlóból teljes erőből kitört a „megmondani akarás” késztetése. Nem ritkaság az ilyesmi ebben az életkorban, de nála ez a szenvedélyes hang élete végéig kitartott, időnként csak szenvedélyének tárgya változott.

Az áprilisi *Híd* nemzedékéhez tartozók között ő védelmezte a legharsányabban a nemzedéki érdekeket.

„Itt a jugoszláviai magyar irodalom létéről és nemlétéről van szó. Arról van szó, hogy egy írónemzedéket akarnak likvidálni, arról van szó, hogy nálunk olyanok akarnak irodalmi vezérekké válni, akiknek semmi közük az irodalomhoz. Ez nem jelentene mást, mint az irodalomhoz nem értő tisztviselők beavatkozását az írók dolgába.”⁵

Ugyanilyen nagy hangon követelte a magyarság nemzeti jogainak érvényesítését is.

„A magyar ipari munkásság, parasztság magyar mérnököket, magyar mezőgazdászokat kíván. Ez teljesen érthető. Hiszem, hogy a termelő munka is sokkal eredményesebb lenne, ha – a lehetőségekhez mérten – magyar szakemberek irányítanának ott, ahol a termelők többsége is magyar. Ma nekünk vannak magyar szövetkezeteink. Nagyon sok vajdasági gyárunkban a munkásság zöme magyar. Egyes helységeinkben, amelyekben a lakosság legnagyobb része magyar nemzetiségű, a közigazgatás is magyar nyelven folyik – bíróság, hivatalok: magyar tisztviselőkre, jogászokra van itt szükség. Tehát a legnyomósabb érv,

■

⁴ Tomán László: Debreczeni József verseiről. *Híd*, 1950. 4. 269.

⁵ Tomán László: Bűnös irodalompolitika. *Magyar Szó*, 1951. április 21.

a termelés érdeke amellett szól, hogy a magyar szakembereket oda nevezzék ki, ahol mint magyarok vezethetik a munkát. [...] A másik érv nemzeti kisebbségünk fennmaradása. Hogyha értelmiségünket elhelyezik szűkebb hazájából, idegen ajkú és nemzetiségű környezetbe – világos, hogy az elnemzetietlenedés veszélye fenyegeti. [...] Adjanak magyar iskoláink, színházaink, sajtónk, könyveink magyar nevelést is! Ismerik gyerekeink, az ifjúság a mi nagyjainkat? Múltunkat? Történelmünket? Ha nem, hogy lehetnek ők jó magyarok?”⁶

Amikor 1956 októberében Újvidéken a József Attila Művelődési Egyesületben megalapították a Szép Szó Élő Irodalmi Szemlét,⁷ annak rendezvényein Tomán László ismét kiemelkedett hangerejével a többiek közül. Az egyik rendezvényről tudósítva a rádiós riporter meg is jegyezte:

„Jómagam, mint annyi más íráskedvelő ember, már hónapok óta rokonszenvvel figyelem egy kis csoportnak azt a törekvését, hogy a noviszádi József Attila kultúregyesület tevékenységét új formákkal gazdagítsa. A »Szép Szóról«, az egyesület élő irodalmi újságjáról van szó, amely rövid fennállása óta már közönséget toborzott magának és pozitív eredményekkel dicsekedhet. Sajnos az újság legutóbbi számában, illetve a legutóbbi felolvasó-esten, Tomán László tollából olyan írás került nyilvánosság elé, amely aligha öregbíti a Szép Szó tekintélyét és jó hírét. A cikkíró – aki felolvasása elején figyelmeztette a hallgatóságot, hogy írása a szerkesztőtől függetlenül kerül műsorra – öt vajdasági költő munkásságát elemzi, nálunk eddig szokatlan módszerrel. Mivel hallott szövegről van szó, nem idézhetek, csak a lényegét mondom el úgy, ahogy értettem. A cikkíró mindenekelőtt megállapítja, hogy sok az új, fiatal, feltörő tehetség, és kijelenti, hogy a jugoszláviai magyar sajtóban ezek a fiatalok nem juthatnak szóhoz, mert azt a – szerinte – kevés helyet, ami ezekben a lapokban az irodalomnak jut, olyan emberek foglalják el irományaikkal,

⁶ Tomán László: Az új magyar nemzedék sorsa. *Ifjúság*, 1951. V. 26.

⁷ Bővebben lásd Tomán László: A Szép Szó Élő Irodalmi Szemle 1956–1958 (emlékezés és adatok). *Létünk*, 1986. 6. 925–930.

akik – a cikkíró szavait idézem – »az irodalom alatt állnak«. Ennek az állításnak valótlanúságáról meggyőződhet minden újságolvasó és ezért nem is vitatom. Tomán ezután sorra veszt öt vajdasági költőt, név szerint: Urbán Jánost, Laták Istvánt, Dési Ábelt, Dér Zoltánt és Vörösvári Heinc Vilmost, hogy műveiket elemezve, bebizonyítsa állításai helyességét [...] Kizárólag formai és főleg nyelvi elemzést végez, még akkor is, amikor látszólag a költő mondanivalóját vitatja. És mindezt csúfondáros, leckéztető hangon [...] Szilárd meggyőződésem, hogy a cikkíróból hiányzik a tárgy iránti jóindulat, amely nélkül nincs komoly tudományos munka. [...] Befejezésül még elismerésemet szeretném kifejezni a felolvasó-est közönségének, amely túlnyomórészt elutasítóan fogadta Tomán írását és vita közben ki is fejezte nemtetszését. Ez a nemtetszés egyben okulásul szolgálhatna a szerkesztőségnek és a kultúregyesület vezetőségének, hogy a Szép Szó-nak egyben igaz szó-nak is kell lennie. De semmi esetre sem lehet felelőtlen izombemutatók és fogvicsorgatások színhelye, ha meg akarja tartani a közönség bizalmát és megbecsülését.”⁸

Tomán László 1961-ben a Forum Könyvkiadó szerkesztője lett. Úgy tűnt, hogy megnyugvást talált. Ekkor viszont a neki kiosztott kéziratok szerzőin élte ki megmondói szükségleteit. Gulyás József naplójegyzeteiben így emlékszik vissza Tomán László szerkesztői stílusára:

„Hogy Tomán Lászlót minek említem, azt kérdezed? Nem kelle-
ne, tudom, méltatlan rá, még negatív szerepben is, de a Forum
Kiadónál szerkesztett engem, ha jól emlékszem, nem is egyszer.
És hangos volt, mint egy káplár, mindig táncolt, rettentően
ugrált, pattogott az okosságtól. Különösen stílár szempontok
rángatták a szerző orra előtt. Hangja volt, de elve nem. Neki
sem. Egyszer azt mondta, szégyent nem ismerve azt merete mon-
dani, nem átalotta kijelenteni szegény ember, hogy ő még Bori
Imréné, a recenzió írójánál is szigorúbban ítéli meg a kéziratot,
verseimet. Bori Imréné? Ő? És az én verseimet?”⁹

■

⁸ Saffer Pál tudósítása az Újvidéki Rádió *Esti híradójában*, 1956. december 23.

⁹ Gulyás József: Éjszakai feljegyzések, 1999 (2.). *Híd*, 2003. 9. 948–949.

Gulyás József egy lábjegyzetet is fűz a „stiláris szempontok” kifejezéshez, amiből az is kiderül, mire is használták annak idején a Kiadóban az ilyen heves vérmérsékletű, nagy önérvényesítési igénnyel megáldott szerkesztőket.

„Stiláris szempont – a megtévesztő figura! Ez volt az a mindig kéznél levő s a negatív vagy annak ítélt politikai tartalmú kézirat, szövegrész elintézésére szolgáló, arra használt, az írók megtévesztő, megtévesztetni akaró szerkesztői módszer. Semmilyen politikai lötyögést nem engedtek meg, Tomán sem. De volt, aki saját érdekéből, benyalás céljából túldobta még a normát is, buzgóbb volt másoknál. Ahogy én 1959-ben abban a hírhedt té vált interjúban mondtam, hogy »Sokszor esztétikai szempontból bírálunk és politikai okból nem közölnek«. Ezekről még majd szólni kívánok. Itt mellékesen: a *Magyar Szó* akkori fő- és felelős szerkesztőjének, Vébel Lajosnak, azt hiszem, élete legnagyobb tette, de azoknak az időknek is nagy, egyik legnagyobb »irodalmi« eseménye volt annak az interjúnak a közlése, megjelenése.»¹⁰

Tolnai Ottóval már valamivel kesztyűsebb kézzel bánt Tomán, de az 1963. április 11-én hozzá írt levelében ugyancsak nem tagadta meg önmagát.

„Kedves Ottó! Mit szólsz hozzá, nem késtél el! Verseid jelenleg recenzióknak vannak, s amint megkapom, nekiülök, kikészítem őket. Mivel a hónap végén Zágrábba utazom, felkereslek, s akkor minden részletet megvitatunk. Elég nagy baj az, hogy Hváron hasznosabb dolgokkal töltötted el az idődet, s nem írtál verset. No, de most pótolhatod: adok neked két hetet, hogy két katonaverset írjál. És azokat mi fogjuk először közölni! Képzeld, micsoda szenzáció! Tolnai Ottó, a nagy civil, katonaverset ír! S akkor nem csak a Domi kötetében lesz katonavers. Elvégre miért irigyeljen ő téged? Sőt: van-e az integrált jugoszláv irodalomban olyan költő, aki még nem írt katonaverset? Azt hiszem, még Florika Stefan is írt, hogy a többiekéről ne is beszéljünk. Szóval, ülj neki, ha kéziratpapír kell, sürgönyözz, lesz az is. Hidd el, néha jobb egyenruhában lenni, mint civilben. Legalábbis ezt mondtam én, amikor

¹⁰ Gulyás József: Éjszakai feljegyzések, 1999 (2.). *Híd*, 2003. 9. 949.

katona voltam. Ebből a gyönyörűséges civil világból – a viszontlátásig ölel Tomán László. Válaszborítékot is küldök!”¹¹

Ha pedig valaki a Forum Könyvkiadót bírálta, vagy csak úgy tűnt Tománnak, hogy valami a pusztá létével annak egyeduralmát veszélyezteti, sebzett oroszlánként indult harcba. A Forum több vezetőjével együtt őt is különösen aggasztotta, amikor Szabadkán megindult az *Üzenet* című folyóirat. Gyakran homlokegyenest ellentétes kifogásokkal igyekezett bizonyítani, hogy nincs létjogosultsága. Egyrészt abba kötött bele, hogy miután most már három irodalmi folyóirata is van a vajdasági magyarságnak, „kérdés tehát, mi a különbség közöttük – hisz létjogosultságukat igazán csak a különbségek adhatják meg”. Másrészt viszont kifogásolta: „Szembetűnő ugyanis, hogy irodalmunk néhány jelentős alkotóját nem találjuk sem a szerkesztőbizottságban, sem az első szám munkatársai között, sem a lap következő számainak tartalmát bejelentő jegyzékben. Mindössze három-négy élvonalbeli írónk lépett az új folyóirat munkatársai közé.”¹² Sommásan megállapította, „A szépirodalmi rész szerzői csak azt adták, amit eddig is, máshol is olvashattunk tőlük”, a versekről pedig az is, hogy „epigonizmus és minden költői érték hiánya jellemzi őket”. Nem tetszett neki a könyvrovat sem, mert nem elég időszerű, a könyvek többsége szabadkai írók műve, a könyvrecenziót nem hivatásos kritikusok, hanem szépírók írják.¹³

Sok baja volt tehát Tománnak a szabadkai provincializmussal, amíg az újvidéki Forumban volt, de még több kifogása a Forum ellen, amikor már nem tartozott oda.

■

¹¹ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban, 1960–1964*. Zenta, 2013, VMMI, 288.

¹² Tomán László: Az *Üzenet* indulása. *Magyar Szó*, 1971. szeptember 4.

¹³ Tomán László folyóiratszemléi: Az *Üzenet* indulása. *Magyar Szó*, 1971. szeptember 4.; Az *Üzenet* második száma. *Magyar Szó*, 1971. október 16.; Az *Üzenet* novemberi száma. *Magyar Szó*, 1971. november 13.; Az *Üzenet* decemberi száma. *Magyar Szó*, 1971. december 18.; *Üzenet* 1972. 1. szám. *Magyar Szó*, 1972. január 29.; Az *Üzenet* februári száma. *Magyar Szó*, 1972. február 12.; *Üzenet* 1972. 3. szám. *Magyar Szó*, március 18.; *Üzenet* 1972. 4. szám. *Magyar Szó*, április 15.; Az *Üzenet* májusi száma. *Magyar Szó*, 1972. május 13.; Az *Üzenet* nyári kettős száma. *Magyar Szó*, 1972. június 24.; Az *Üzenet* 8–9. száma. *Magyar Szó*, 1972. augusztus. 19. A válaszok közül lásd Bodrogvári Ferenc: „Konzervatív” elmélkedés a kritikáról. *Üzenet*, 1972. 2. 75–79.; Kolozsi Tibor: Konzervativizmus, vagy valami más? *Üzenet*, 1972. 3. 139–145.

1991-ben Bori Imrével folytatott nyílt levelezést arról, hogy a *Híd* „már második éve nem emlékezik meg a vajdasági magyar irodalom ünnepéről, a sziváci Szenteleky-napokról”, viszont „arról sietett értesíteni olvasóit, hogy Toldi Éva Sinkó-díjat kapott”.¹⁴ Bori válaszlevelének kezdő sorai: „Elszomorítottál, mert látom, évi szabadságodat az esős időjárás miatt nem tudod a természetben tölteni, így az én szerkesztéspolitikám kérdéseivel foglalkozol.”¹⁵

1993-ban Szeli Istvánnal volt vitája.

„... több mint furcsa egyik irodalomtörténészünk ama megálapítása – még 1973-ból, tehát a kemény kommunizmus idejéből – mely szerint »egy Sinkó Ervin-i opus nem képzelhető el magyarországi talajon, mint ahogyan a *Puszták népe* írójának életműve sem jugoszláviai keretek között«. Sinkó és Illyés, az *Optimisták* és a *Puszták népe!*¹⁶ [...] Sinkó magyar nyelve nem jó magyar nyelv. Nem egy magyar író nyelve. Ahogy ő ír, az összeegyeztetetlen a magyar stílussal, magyar mondat szerkesztéssel, magyar nyelvhelyességgel. Íróról lévén szó, ez árul el róla legtöbbet, s mondja meg – azt hiszem, az etikai, politikai szempontú vizsgálatoknál is jobban –, ki volt Sinkó Ervin.”¹⁷

Tomán László 1991-ben vonult nyugdíjba. Ekkoriban nem csak számára dőlt össze egy világ. Előbb a *Napló* című, 1990-ben megindult „szabadelvű hetilap” munkatársa volt, majd amikor 2001-ben megindult az *Aracs*, annak szerkesztőbizottsági tagja lett.

A *Napló*ban ugyanazokat a mondvasínált kifogásokat sorolta fel a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének autonómiakövetelésével szemben, mint a „felvilágosult szerb nacionalisták”.

„A Vajdaság maga is autonóm tartomány, [...] igen furcsa helyzet alakulna ki: az egyik autonómiában létezne egy másik – még-

¹⁴ Adalékok a Híd történetéhez. A Híd levelesládájából. *Híd*, 1991. 9. 857–858.

¹⁵ Adalékok a Híd történetéhez. A Híd levelesládájából. *Híd*, 1991. 9. 857–859.

¹⁶ Tomán László: Sinkó Ervin meg hasonlításai, változásai. *Létünk*, 1993. 1. 81.

¹⁷ Tomán László: Sinkó Ervin meg hasonlításai, változásai. *Létünk*, 1993. 1. 87–88. A vita folytatását lásd Szeli István: Jelenségek. *Híd*, 1993. 4. 251–255.; Tomán László: Nyilatkozat. *Híd*, 1993. 7–8. 594.

pedig nemzeti kisebbségi – önkormányzat. Szinte képtelenség. [...] Csak azért, hogy a magyarság elkülönüljön más nemzeti-ségektől, melyekkel együtt él, nincs szükségünk autonómiára. Önmagunkat záránk szögesdrótok közé [...] A magyar autonómia eszméje már eddig is elég bajt okozott: szecesszionistának neveznek bennünket, magyarokat, mert úgy képzelik, hogy a magyar tartomány csak az első lépés lenne az elszakadáshoz vezető úton, a Magyarországhoz való csatlakozásban. Sokak szemében szeparatisták lettünk, mint a kosovói albánok, ez pedig – mint a kosovói példa mutatja – kényszerigazgatást, rendőralmat hozhat. Kell ez nekünk?”¹⁸

Az *Aracsban*, „a délvidéki magyarság közéleti folyóiratában” viszont elsősorban a kommunistákat ostromozta. Rovatának már címe is jellemző: „Ellenkezőleg!” A 2003. évi 2. számban például ezt írta:

„Illyés Gyula születésének századik évfordulójára emlékezett a *Híd* 2002. évi 11–12. számában. Mivel a főszerkesztőnek az 1983. évi Illyés-ellenes cikke óta nem illik foglalkoznia a nagy magyar íróval, középiskolásokat kért fel, hogy elemezzék Illyés *Egy sápadt nő egy kis szobában* c. versét. Nem ám az *Egy mondat a zsarnokságról*-t! Az ilyen megemlékezés méltó a *Híd*hoz és hagyományaihoz.

A fentiekhez kapcsolódik Bori Imre felelős és főszerkesztő interjúja, amelyet a *Magyar Szónak* adott (2000. december 29.). »A *Híd* visszanyerte régi fényét, talán tekintélyét is« – mondta dr. Bori Imre akadémikus, miként a lap munkatársa nevezi a főszerkesztőt. Nem lehet tudni, melyik fényre gondolt az akadémikus: arra-e, melyben Mayer Ottmárék idején »fénylett«, vagy arra a tekintélyre, amelyet akkor »élvezett«, amikor Steinfeld Sándor vagy Olajos Mihály pártmunkások szerkesztették. Mindenesetre egy dologra igazi fény derült. Meg kell csak nézni a folyóirat fent említett számát, amelyben – a középiskolásokon kívül – elsősorban az újvidéki Magyar Tanszék tanárai jeleskednek írásaikkal, szám szerint tízen – akiknek műveit egyébként a »régis fényét visszanyert« folyóirat minden számában megtaláljuk, mintha a tanszék folyóirata lenne, a

■

¹⁸ Tomán László: Autonómia vagy együttélés. *Napló*, 1994. május 11.; 1994. május 18.

többi munkatárs – közöttük egy új név sincsen – a folyóirat legtöbb számában viszontláthatja szellemi termékét. Na és itt van Fehér Kálmán verse is, de ezúttal nem Titót dicsőíti vagy siratja, hanem Cs. Simon Istvánt köszönti fel.

Jubileumot ünnepelt az Újvidéki TV magyar szerkesztősége, fennállásának 35. évfordulóját. Ez azonban nem volt a vajdasági magyarság ünnepe is. Ennek a tévének a magyar nyelvű műsorait ugyanis még mindig azok az emberek készítik – kevés kivétellel –, akik végigszolgálták mind a kommunista, mind a miloševići rendszert, s ami ennél is rosszabb: tehetéstelenek, nem valók a kamera elé, beszélni nem tudnak, viselkedni nem tudnak. A vajdasági magyarságra nézve igazi csapás az Újvidéki Tévé magyar nyelvű műsora.”¹⁹

És így mindhalálig. Illetve még tovább is. 2008. májusában adta át írását a *Létünk* szerkesztőségének Vajda Gábor könyvéről,²⁰ amely még tőle is kritikusabb hangot ütött meg a vajdasági magyarság második világháború utáni szellemi állapotait illetően. Ennek ellenére – vagy talán éppen ezért? – Tomán cikke,²¹ mint azt a szerkesztő megjegyzi „erősen polemikus jellegű – egyértelműen negatív bírálóat. A szerkesztőség a kialakuló vita eshetőségét is mérlegelte.”²² Vitára azonban már nem kerülhetett sor. Mielőtt a szöveg megjelent volna, Tomán László júniusban meghalt, júliusban pedig Vajda Gábor is elhunyt. Az átértékelés további feladatai immár másokra várnak.

¹⁹ Tomán László: Ellenkezőleg! *Aracs*, 2003. 2. 28–30.

²⁰ Vajda Gábor: *Az autonómia illúziója. A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete, 1972–1989*. Szabadka, 2007, Magyarságkutató Tudományos Társaság.

²¹ Tomán László: Eszme- és irodalomtörténet: elfogultság és egyoldalúság. *Létünk*, 2008. 3. 95–116.

²² Bence Erika: Szerkesztői jegyzet és lektori vélemény. *Létünk*, 2008. 3. 116–118.

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■■■ INTERJÚ ■

Szabadkozott, amikor azt mondtam, szubjektív interjút szeretnék készíteni Önnel. Gondolja, hogy az ember elmenekülhet a szubjektivitástól?

A személyes hangot semmiképpen sem lehet elkerülni sohasem, akkor sem, ha az ember kritikát ír, vagy könyvet szerkeszt, az magától adódik. Én viszont a személyes mozzanatokon és a mozzanatok elkerülésén inkább azt értem, hogy nem szeretnék élő emberekről, sőt még halottakról sem beszélni, és nem szeretnék önmagamról beszélni, mert véleményem szerint az ma is és holnap is mellékes dolog. Úgy érzem, hogy inkább szolgálója vagyok ennek az irodalomnak és ennek a kultúrának, mintsem alanya. Ezért sohasem igyekeztem sem szerkesztői, sem kritikusi működésem alatt bármilyen szubjektív mozzanatot előtérbe helyezni. Más a versírás, de hát az már úgyszólván a múlté.

Ami az eszmélésemet illeti, hát azt elég nehéz meghatározni, szinte lehetetlen időben rögzíteni, inkább azt mondanám, hogy amióta többet tudok önmagamról – iskoláskorom óta –, valahogy kulturális környezetben éltem, nevelkedtem, növekedtem, és egész biztos, hogy azoknak az iskoláknak köszönhetek sokat, amelyekbe jártam, kezdve az egykori és nagyon régen megszűnt újvidéki beltéri katolikus iskolától egészen a tanárképző főiskoláig. Mivel magam is eredendően pedagógus voltam – ezt nem azért mondom, mert pártos vagyok és a pedagógus szakmát vagy foglalkozást akarom dicsérni –, rámutatnék egy mozzanatra, amely valószínűleg minden ember életében rendkívül lényeges, és mégis mindenki elfeledkezik róla. Az iskola, a tanítók, a tanárok hatása, neveket nem is akarok említeni, de már a középiskolában is – középiskola alatt a régi gimnáziumi rendszert értem, egytől nyolcig –, voltak olyan tanárok, akik nemcsak rám, hanem másokra is egy életre szóló hatást gyakoroltak, többek között Bori Imrére is, aki mindig azt vallja, hogy az egyik középiskolai tanára olyan nagy hatással volt rá, hogy szinte erre a pályára utalta.

A Tanárképző Főiskolán például mit tanult B. Szabó Györgytől?

Mindent. Egy kis irodalmat, egy kis emberi magatartást, még akkor is, ha sokszor nem értettünk egyet, de azt hiszem, hogy voltak olyan lényeges találkozási pontjaink, amelyekben szó nélkül, említés nélkül is egyetértettünk, csak tudtuk egymásról, hogy mit gondolunk. És ma is sokszor azon kapom magam, hogy arra gondolok, mit szólna ő ehhez vagy ahhoz, ami történik velünk és körülöttünk, vagy amit teszek, vagy amit teszünk.

Sokat olvashattunk már annak a nemzedéknek a fellépéséről, amely először az úgynevezett áprilisi Hídban nyilatkozott meg, került a közönség elé. Bori Imre úgy emlékszik,²³ hogy 1951-ben ön vetette papírra a nemzedék programját...

Nem, nem, rosszul emlékszik...

Ön hogy élte meg ennek a nemzedéknek az összeállását?

Nagyon nehéz itt nemzedékről beszélni, és nem is beszélnek nemzedékről. Mi akkor legalábbis nem tartottuk magunkat nemzedéknek, csak később lett nagyon divatos szó az, hogy nemzedék, és csináltak belőle fétist. Mi egyszerűen néhányan körülbelül ugyanazt gondoltuk az irodalomról, a kultúráról, a valóságról, és valószínűleg a véletlennek köszönhetjük azt, hogy alkalmunk nyílt a *Híd* 1950. áprilisi számában először megjelentetni az írásainkat. Persze nem mindenkire vonatkozott az, hogy először, például Fehér Ferenc már előzőleg is megjelentetett a *Híd*-ben. Az inkább olyan indulás volt, nem voltunk egy nemzedék, hisz megjelent Juhász Gézának is az írása, aki jóval előtünk futott, és voltak fiatalabbak is, például a megboldogult Poros Anci, aki akkor éppen tanítóképzős volt, talán első vagy másodikos, szó sem lehet nemzedékről. Aki azt mondja, hogy mi mint nemzedék jöttünk, mentünk, nem akarom azt mondani, hogy győztünk, ugye, az téved. Csak egy későbbi – mint az előbb mondtam –, fétisnek az áldozata. Különben később is meglátszott, hogy sohase tartottunk össze, mint nemzedék. Összetartottunk – már aki –, mint barátok, mint azonos gondolkodásmódú, azonos véleményen levő egyének, írók vagy irodalmárok, vagy hasonlók, de – én legalábbis – sohasem tartottam magunkat nemzedéknek.

Az önök után fellépő csoport legtöbb tagja hasonlóan vélekedik, tehát, hogy nem lehet nemzedékről beszélni. Viszont ha a tényeket nézzük, néhány olyan időszakot tapasztalhatunk a jugoszláviai magyar kultúrában, amikor kifejezetten élesek voltak az ellentétek, és azok mindig nagyobb számú új író egyidejű fellépésével esnek egybe. Ön szerint, mostani szemmel nézve, szükségszerűek voltak ezek a kemény konfliktusok, nem lehetett volna meglenni nélkülük?

²³ Lásd a Bori Imrével készült interjút a 106. oldalon.

Biztos, hogy lehetett volna, ha a volna nem volna. De abban az időszakban, azokban a hónapokban, években, amikor mindaz történt, ami történt – kb. 1950-től 1951–1952-ig, 1953-ig –, ezeket az összeütközéseket nem lehetett elkerülni. Mert – megint csak nem akarok neveket mondani, mert élő emberekről van szó – azok, akik akkor szembeszegültek mindazzal, amit mi hoztunk az irodalomba, azok nem tudták elképzelni, hogy másképp lehet gondolkodni. Hogy másképp lehet írni. Hogy másképp lehet vélekedni, mint ők. Amikor mi megjelentünk, amikor az írásaink megjelentek, az ő fölháborodásuk szükségszerűen nyilvánult meg abban, hogy ellenszegültek, ellenünk foglaltak állást, ellenünk írtak. Mi természetesen legszívesebben elkerültük volna az összeütközést. Miért? És az okos emberek, a nagy írók, azok nem is szegültek szembe velünk. Herceg János, Majtényi Mihály soha ellenünk egy szót nem szólt. Sőt. Herceg János volt az első, aki a nagy összeütközések és az elhallgattatás után például engem fölkarolt... Majtényi Mihály fölkarolta Fehér Ferencet, de engem is támogatót, noha nem olyan nyíltan. Csak azok, akik dogmatikusok, szüklátókörűek, korlátoltak, azok szegültek szembe velünk. Nyíltan is, titokban is. Sőt, ma sem mentesek ezektől az előítéletektől, amikor egészen más a helyzet.

Tehát akik irodalmon kívüli eszközökkel igyekeztek az irodalomra hatást gyakorolni...

Most részben elismételte az én szavaimat, amelyeket 1951-ben írtam a *Bűnös irodalompolitika* című, akkor nagyon hírhedt cikkemben, amiben kimondtam, az irodalmon kívüli tényezők beavatkoztak irodalmunkba. Az ellen tiltakoztam, hogy nemcsak nem írók, hanem írók is nem irodalmi fegyverekkel és eszközökkel beavatkoztak például ebbe a vitába, amelyet a *Bűnös irodalompolitika* váltott ki. Az egyik író meg is mondta, hogy nem az irodalom választ el bennünket, hanem a világnézet. És igaza volt.

Mikor került a Kiadóhoz és milyen munkakörbe?

1961. szeptember elsején léptem be szerkesztőnek a Forum Könyvkiadóba. Steinitz Tibor akkori főszerkesztő kért föl, hogy fogadjam el ezt a munkát. Tulajdonképpen Juhász Géza távozása után üresedett meg egy szerkesztői munkahely, azt töltöttem be.

Volt valamilyen reszortja?

Akkor még nem volt ez annyira elválasztva, mint ma, habár ma sincs éles határvonal a szerkesztők munkája között. Mint mondtam, Juhász Géza munkakörét vettem át, tehát a jugoszláviai magyar irodalom szerkesztését, ami azzal járt természetesen, hogy sokféle műfajjal kellett foglalkoznom, sokféle generációhoz tartozó emberek műveit szerkesztem, tehát nagyon-nagyon sok mindennel kellett foglalkoznom. Ezt aztán néhány évvel később részben bővítettük, részben szűkítettük. Attól is függött, hogy kik voltak a Kiadóban, ki volt a főszerkesztő, ki jött, ki ment a szerkesztők közül, és sokszor bizony be kellett ugranom Hemingway-könyvet szerkeszteni az export-kiadványaink közül, vagy Werfelnek a *Musza Dagját* vagy tankönyvet. Nagyon sok tankönyvet szerkesztettem, mert mielőtt megalakult volna a Tankönyvkiadó, részben a Forum jelentette meg a tankönyveket. Nem csak irodalmi tankönyveket szerkesztettem. Örökké büszke leszek arra, hogy Bori Imre, Szeli István kitűnő, modern tankönyveit is én szerkesztettem, amelyekről az egész magyar kulturális közvélemény elismerően nyilatkozott. Ezenkívül földrajz, fizika, számtan tankönyvet is kellett szerkesztenem, tehát föl kellett frissítenem az egykori középiskolai ismereteimet is.

A munka irodalmi részét tekintve milyen elveket igyekezett érvényesíteni, voltak-e elképzelései, amelyeket szeretett volna keresztülvinni?

Aki egy kiadóban dolgozik, annak tudnia kell, hogy sohasem csinálhatja csak azt, amit szeret. Mert egy olyan kiadó, amilyen a Forum, szükség-szerűen az egész jugoszláviai magyar irodalom kiadásával foglalkozik. Tehát amikor én idekerültem, szerkesztenem kellett olyan írók műveit is, akikkel nem értettem egyet, akikkel a műveit nem tartottam első vonalbeli műveknek, de mivel ez volt a feladatom – ezt egyszer B. Szabó György nagyon jól megírta –, ezt meg kellett csinálnom, mert más nem csinálhatta és a Forum nem lehetett soha és ma sem kizárólagos kiadó. Később, amikor többen voltunk szerkesztők, akkor bizonyos differenciálódás beállt, és ma is az a helyzet, hogy tulajdonképpen minden szerkesztő azokat a könyveket szerkeszti, amelyek hozzá közel állnak.

Melyek voltak azok a könyvek?

Erre nagyon nehéz lenne válaszolni. Épp a napokban csináltam egy kimutatást, hogy a múlt évvel bezárólag 286 könyvet szerkesztettem. Nagyon nehéz lenne ezek közül kiválasztani azokat, amelyek közel állnak hozzám,

de én inkább írókat mondanék, azt, hogy kik azok az írók, akik közel állnak, álltak hozzám, és akiknek a könyveit nagy örömmel és élvezettel szerkesztettem, népszerűsítettem. Ezek Herceg János elsősorban – akinek már évek óta állandó szerkesztője vagyok –, Bori Imre, akinek nagyon sok könyvét szerkesztettem, Németh István, akinek a gyerekkönyve és az első két könyve kivételével szinte minden könyvét én szerkesztettem. Van még néhány ember, akinek a könyvét én gondoztam ez alatt a huszonnégy év alatt, amióta a Forumban vagyok.

Meglehetősen szigorú kritikai véleménye volt az irodalomról mindig is. Vajon egy kis nemzetiség kultúrájában mi a nagyobb veszély, ha nem elég szigorú a kritika és sok a sallang, sok a nem irodalom, vagy pedig ha szigorú a kritika, és mindent kezdettől fogva elfojt. Dilemma ez egyáltalán?

Nem dilemma. Szerintem egy kis nemzetnek vagy kis nemzetiségnek is csak egyféle irodalma lehet. Csak jó irodalom van. Nagyon jól mondta, hogy én a kritikáimban és szerkesztőként is igyekeztem mindig eléggé szigorú mércét alkalmazni. Ez sokszor visszafelé sült el, mert sokan megharagudtak rám, de azt hiszem, hogy nem lehet másképp. Persze megalkuvás mindig van, sohasem kerülhet el száz százalékban. Az előbb erre már utaltam, a Forum jellegéből adódik. Viszont amit szerkesztettem, azt igyekeztem mindig a nálunk alkalmazható lehető legmagasabb mércék szerint végigcsinálni, és azt hiszem, hogy ez sikerült is többé-kevésbé. Nem mondhatom, hogy egyetlen olyan könyvet is kiengedtem volna a kezemből, amely később megbukott volna, vagy nagyon rossznak tekinthettem volna. Voltak persze kevésbé sikerült vállalkozásaink, de mindennek valami oka volt, hogy ez így történt.

Visszatérnék az előbb említett nevekhez. Persze, csak elfeledkeztem Szirmai Károlyról, akinek nemcsak szerkesztője voltam, hanem atyai jóbarátomnak tekintettem, és akinek az irodalmi elvei, szerkesztői elvei – ugye, a *Kalanyának* volt évekig szerkesztője – úgyszólván beépültek az én szerkesztői elveimbe. Ugyanez vonatkozik Szenteleky Kornélra is. Arra is mindig büszke leszek, hogy a háború után én voltam az első szerkesztő, aki Szentelekyt adott ki. Halálának 30. évfordulójára, 1963-ban Herceg Jánossal válogattunk két kötetnyi Szenteleky-írást. Ezzel tulajdonképpen megtörtük a jeget. Nem tudom, mennyire ismeretes az, hogy Szentelekyvel szemben bizonyos főntartások voltak minálunk, kispolgárnak nevezték, polgári irodalomnak az irodalmát, elmarasztalták az ó couleur locale-elméletét is, és '62-ben, alighogy idekerültem a Forumba, és közeledett az évforduló

– halálának harmincadik, születésének hetvenedik évfordulója – akkor jónak láttam Herceg Jánossal – aki jó barátja és munkatársa volt – megcsináltatni azt a válogatást, amelyik tulajdonképpen a fölszabadulás utáni első Szenteleky-kiadásunk volt. Az említett kétnyelvű kiadvány egy későbbi dolog, az egy alkalmi kiadvány volt, részben a Szenteleky tanáccsal, részben a külai érdekközösséggel együtt adtuk ki. Velünk csináltatták a válogatást, ami tulajdonképpen az első kétnyelvű Szenteleky-kiadvány volt, egyébként ennek is elég nagy és jó visszhangja volt.

Hogy újra a kritériumokról beszéljünk, azt hiszem, hogy rossz könyveket, gyöngé könyveket nem szabad kiadni. Ebben én eléggé határozott vagyok, és nem tudom, hogy bárki találna-e azok között a könyvek között, amelyeket én szerkesztettem, olyant, amelyet mint kritikus elmarasztalnám. Biztos, hogy voltak kevésbé sikerült könyvek, mint mondtam, de egyik sem annyira, hogy elmarasztalnám, vagy amelyet recenziaként nem ajánlanék kiadásra. A Forumban megjelentek gyöngébb könyvek, amelyeket nem én szerkesztettem, és amelyekről az a véleményem, hogy nem kellett volna megjelenniük. Tehát egy ilyen környezetben, és egy ilyen kis nemzetiségben is, mint a mienk, el kell kerülni a gyöngé könyvek kiadását, mert helyettük esetleg egy jó könyv nem jelenik meg, lévén az anyagiakról mindig szó, ugye...

Természetes, hogy mindig is a legjobb könyvet igyekezett kiadni, de az új irányzatok hogyan befolyásolták ezt?

Minden változik és mindenki változik, természetesen én is változtam, de minden önelégültség nélkül azt mondhatnám, hogy ez tulajdonképpen csak a tökéletesedés jele. Tehát amint az ismereteim bővültek, igyekeztem a kritériumaimat is tökéletesíteni. Talán sikerült elkerülnöm a mai napig is a divatmajmolást, próbáltam mindig azokat az értékeket összefogni és érvényesíteni, amelyek mindig megállják majd a helyüket. Érdekes módon a '60-as évek elején, amikor megindult a *Symposion*-sorozat, én voltam a *Symposion*-sorozat első szerkesztője. Tehát ami új irányzatnak számított abban az időben, fölkaroltam és vittem, ameddig a körülmények lehetővé tették. Később is természetesen – amíg a körülmények megengedték –, pártoltam a *Symposion*-kört, magát a folyóiratot és munkatársait.

Ugyancsak fölkaroltam rögtön az elejétől fogva a kezdő írókat, attól eltekintve, hogy a *Symposion*hoz tartoztak, vagy nem tartoztak a *Symposion*hoz, ami kockázattal jár természetesen, de mindig híve voltam annak, ami új, annak, ami fiatal, és véleményem szerint mindig is támogatni kell, mindig pártfogolni kell a kezdő írókat. Hogy aztán mi lesz belőlük,

azt megmutatja majd a jövő, de az induláskor okvetlenül támogatásra szorulnak.

Két nagy összecsapásról beszélnek általában a jugoszláviai magyar kultúrában, az egyik volt az áprilisi Híd megjelenése, a másik pedig a Symposion-nemzedék fellépte. Véleménye szerint az ön nemzedéke tanult-e azokból a hibákból, amelyeknek a következményeit a saját bőrén érezte?

Nézze, ez eléggé kényes téma, mert megint csak azt kell mondanom, amit mondtam, hogy a mi nemzedékünk tulajdonképpen nem volt nemzedék. És azt hiszem, hogy a *Symposion* körüli összeütközésekben sem játszott a mi nemzedékünk szerepet. Azok, akik a *Symposion*-nemzedékkel szembeszegültek, azok tulajdonképpen ugyanazok voltak, akik bennünket is megpróbáltak annak idején megállítani és elgáncsolni. Úgy hogy az áprilisi Híd gárdája, kezdve Bori Imrével, támogatták a *Symposion*ot. Nem volt soha összeütközés közöttünk és a *Symposion* között. Voltak bizonyos személyes nézeteltérések, vagy a *Symposion*-nemzedék némely tagjával esetleg nézetkülönbségünk, de ez sohasem volt nemzedéki különállás, és ez sohasem volt – a mi részünkről legalábbis – frontális szembehelezkedés a *Symposion*nal.

Beszélgjünk a Forum Könyvkiadó sajátos helyzetéről. Érdekes-e gondolkodni azon, hogy ha a Vajdaságban több könyvkiadó lenne, hogyan hatna ez a könyvkiadásra?

Több könyvkiadó van most is, ott van az Életjel, Szabadkán... Évek óta nem jelentéktelen könyvkiadást végez. De szerintem nem azért, mert nemzetiség vagyunk, hanem főleg az anyagiak miatt jó, hogy van egy erős könyv- és lapkiadónk, mint amilyen a Forum. Mert mi sohasem voltunk kizárólagosak.

A Forum Könyvkiadó sohasem volt kizárólagos, mi helyet adtunk mind a legfiatalabbaknak, tehát a kezdő íróknak, mind az avantgárd irodalomnak – értve ez alatt mondjuk a *Symposion*ot –, mind pedig az idősebb vagy öreg – irodalmi szempontból mondhatnám konzervatívabb – íróknak is. Nálunk helyet kapott Tolnai Ottó is és Laták István is, Gion Nándor is és Löbl Árpád is, Bori Imre is és Debreczeni József is, Dér Zoltán is és Bányai János is. Tehát nem érezhette meg senki azt, hogy csak egy kiadó van, azért, mert a kiadón belül is több véleményen levő szerkesztő van, és mindannyian és mindig tudatában voltunk ennek a helyzetnek.

És annak is, hogy esztétikailag nem lehetünk kizárólagosak. Ez a mai napig is érvényesül, ez az egyik fő jellemzője a könyvkiadó munkájának.

Természetesen voltak, vannak, és valószínűleg lesznek is bizonyos nézeteltérésekből eredő hibák. Biztos az is, hogy néha talán az esztétikán, az esztétikai kritériumokon kívül eső szempontok is kapnak kisebb vagy nagyobb teret. De ezek sohasem döntőek. Egy-két könyv megbukhat ezen, megtörténhet az, hogy egy-két kézirat nem jelenik meg könyv alakjában, de ez szórványos jelenség, nem jellemző, és ez nem lényege a Forum Könyvkiadó munkájának. Ez egy belső harcból, egy adott helyzetből ered, ami szinte elkerülhetetlen, és aminek esetleg később következményei lesznek, de szerintem minden hibát helyre lehet hozni. Nagy baj lenne, ha akárcsak még egy ilyen erős kiadó lenne. Nem is lehetne, ezzel legyünk tisztában. Anyagiak miatt nem lehet, mert ha valami áldatlan, akkor a könyvkiadók helyzete áldatlan minálunk, Vajdaságban és általában egész Jugoszláviában. Nem tudom elképzelni, hogy mi történne, ha megoszlna az a társadalmi támogatás, amelyet a Forum kap, és amely nélkül nem is működhetne.

Hogyan emlékszik vissza az Üzenet-vitára?

Arra gondol, amikor az *Üzenet* megindult és én a *Magyar Szóban* megjelentettem a kritikáimat?

Igen, egymás után, és Kolozsi is viszont...

Ugyanazt gondolom ma is, amit akkor gondoltam. Azt hiszem, hogy az idő nekem adott igazat. Nézze meg az *Üzenetet*, amelyet én nagy figyelemmel és érdeklődéssel olvasok el minden hónapban. Azt hiszem, hogy amitől én akkor félttem, az megtörtént, ma is megvan. Tehát egy eléggé provinciális, sokszor a dilettantizmusba torkolló irodalom az, ami ott van, eltekintve attól, hogy néhány jelentős munkatársuk is van mind külföldön, mind belföldön. Valójában úgy látszik, hogy az ilyen jellegű folyóiratok, mint az *Üzenet* vagy a *Híd*, kissé túlhaladott formák már. Nézze meg a *Hidat*, az utóbbi néhány éve megjelenő számainak nagyon sok válságjele van. Az *Üzenet*nél ez állandóan megvan, úgy látszik, nem vagyunk annyian, hogy két, sőt három – itt a *Symposion* is, ugye, a *Létünk* a negyedik – folyóiratot megtöltsünk. Én az utóbbi időben például azt veszem észre, hogy az *Üzenet*ben az eredeti szépirodalom teljesen elsorvadt, egy-egy költőnek a verseit közlik, amelyeket valahonnan az asztalfiók mélyéből szednek elő. A műfordítások terén – amit nagyon művel és ápol az *Üzenet* – leginkább igen gyenge költők jelennek meg,

és írók és fordítók is. Ami érdekes náluk, az a hagyományápolás, amit egész jól csinálnak. A kritikai rovatuk, ami nem kritikai rovat, inkább könyvismertetés, az számszerűleg erős, de minőségben elég gyenge, mert néha olyan írások is megjelennek, amelyek alig ütnek meg a középiskolai színvonalat. Tehát nem dicsekedhet valami nagyon erős kritikai rovattal, csupán annyiban jó, hogy valóban változatos, sok ember sok könyvről ír, és így lehet tájékozódni, de egyébként az értékei nem jelentősek.

Említette, hogy gyenge a szépirodalmi rész. Általában hogyan lehetne a szépirodalmat támogatni? Segítenek a pályázatok?

A pályázatok eddig nagyon sokat segítettek. Most azonban elértünk egy olyan ponthoz, ami azt mutatja, hogy hiányoznak a friss erők. Szinte mindenki részt vett a Forum eddigi regénypályázatain, szinte mindenki részt vett, aki regényírással foglalkozott vagy foglalkozni kíván. Az eredmény azonban egyáltalán nem ragyogó. Ezt a megjelent könyvek, a befutott kéziratok mutatják, és a résztvevők számának állandó csökkenése is. Nem akarom azt mondani, hogy ez kissé irodalmunk pangásának a jele is, mert ez állandóan változik, hullámzik. Többé-kevésbé van egy standard mennyiség és színvonal, de valószínűleg változtatni kell valamit. Talán nem is regényekre kellene pályázatot kiírni, ha egyáltalán ki kell írni pályázatot valamire. Úgy látom, hogy a szépirodalom már főleg csak a szépírókat érdekli. Nem a mi helyzetünkől indulok ki – mert a mi helyzetünk egy... az egy... szinte gettó-helyzet –, hanem a magyarországit szemlélve is látszik, hogy a szépirodalom mind kisebb és kisebb területet foglal el, mind kevesebb és kevesebb helyet követel meg magának a könyvkiadásban, a folyóiratokban, az olvasóknál. Tudniillik, olyan időkben élünk, amikor úgy látszik az embereket nem a fikció érdekli annyira, tehát nem a szépirodalom, nem a regények, nem a versek, nem a romantika, nem a kísérletek, hanem a valós élet. Tehát a múlt, a történelem és a jelen. A Forum is ebben az irányban próbál tenni. Nagyon nehéz, mert sajnos ez alatt a négy évtized alatt mi csak írókat neveltünk. Publicistát szinte egyáltalán nem neveltünk. Nincs egy nagy, kimagasló újságírónk már, főleg nem a fiatalok között. Úgyhogy itt bajok vannak. Bajok vannak abban is, hogy a társadalomtudományokban nem neveltünk föl elég tollforgató embert. Ma nagyon nehéz olyan embert találni, aki a kiadónak, de akár egy folyóiratnak is, társadalomtudományi tanulmányt vagy könyvet írna. Vagy közgazdasági dolgokkal foglalkozna, ami ma rendkívül izgalmas. Ez szerb, horvát, szlovén vonalon nagyszerűen megy, jobbnál jobb könyvek jelennek meg. Mi fordítót sem találunk, hogy eze-

ket a könyveket átültessék magyarra, mivel erre még Magyarországon is lenne érdeklődés. Valahol mi rosszul irányítottuk a káderpolitikánkat és az iskolapolitikánkat. És ez megbosszulja magát, nem tudom, hogy ez mit hoz majd a jövőben, egyszerűen nem tudom elképzelni.

Arról beszéltünk, hogy az embereket a múlt érdekli...

Fejezzük be lassan...

Mégiscsak fejezzük be személyes kérdéssel. Itt dolgozik évtizedek óta a kiadóban és – ahogy szokták mondani – mégsem „csinált magának” könyvet. Miért? Vannak-e egyáltalán tervei, hogy könyvet kiadjon?

Egyszer egy fiatal író nagyon kíváncsi volt a verseimre, és odaadtam neki egy dossziében. Megkérdezte, hogy miért nem lesz ebből könyv. Úgy próbáltam neki megmagyarázni, hogy én általában eléggé szemérmes ember vagyok, és nem szeretek a személyes dolgaimmel előhozakodni. Ez az egyik oka annak, hogy nem jelentettem még meg verseskötetet, hogy nem „nyújtottam be” a kiadónak, ahol dolgozom, de valószínűleg azért is, mert körülbelül tisztában vagyok, hogy ezek nem olyan versek, amelyek kötetbe kíváncsoznak, vagy olvasói igény támadna irántuk. De nem is nagyon érek rá ilyesmikkel foglalkozni. Persze le kellene ülni és sok mindent meg kellene írni, és lehet, hogy egyszer írni is fogok valamit, nagyobb tanulmányt mondjuk Szirmai Károlyról vagy Herceg Jánosról, akinek az összegyűjtött elbeszéléseit most rendezem sajtó alá. Amikor a riporter, akivel beszélgetek, belépett a szerkesztőségi szobámba, épp az első kötet kéziratát véglegesítettem, hogy átadjam a műszaki szerkesztőknek. Szirmai Károly és a halál, vagy Herceg János elbeszéléseinek alakjai, ez olyan izgalmas téma, amelyről nem egy könyvet lehetne és kellene írni, hanem amelynek egy életet lehetne szentelni. Például, ha ez a három kötetnyi Herceg-novella tavasszal megjelenik, kimeríthetetlen bánya lesz. Személyek, jellemek, alakok százai és százai sűrögnek-forognak Herceg novelláiban, nincs két azonos alakja a többszáz novellában. Talán egyszer majd rászánom magam, hogy Herceg János alakjairól írjak. Vagy Szirmai Károly és a halál. Én egyszer írtam egy tanulmányt Szirmai Károly vízióiról, de külön téma a halál megjelenése Szirmai novelláiban. Ő írt egyszer egy tanulmányt Kosztolányiról, mint a halál költőjéről. Hát azt hiszem, ha Kosztolányi volt a halál költője, akkor Szirmai volt a halál novellaírója.

